

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК СІМЕЙНИМИ СТОСУНКАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

SATISFACTION OF UKRAINIAN WOMEN WITH FAMILY RELATIONSHIPS IN WARTIME CONDITIONS

Стаття присвячена актуальній проблемі трансформації сімейних взаємин в українському суспільстві під впливом повномасштабної військової агресії. Автори аналізують психологічні особливості та динаміку задоволеності шлюбом у двох групах жінок: дружин військовослужбовців та дружин цивільних чоловіків. Мета статті полягає в аналізі результатів емпіричного дослідження та порівнянні задоволеності шлюбом дружин військовослужбовців та дружин цивільних чоловіків, а також виявленні чинників задоволеності українських жінок сімейними стосунками в умовах тривалої воєнної агресії. У дослідженні використано комплекс психодіагностичних інструментів: тест задоволеності шлюбом, шкала сімейних цінностей, опитувальник сімейної адаптації та сімейної згуртованості, тест міжособистісної залежності.

Результати дослідження довели, що дружини військовослужбовців отримують менше підтримки від чоловіків та частіше констатують погіршення стосунків порівняно з дружинами цивільних. Виявлено тенденцію до середніх оцінок задоволеності шлюбом у дружин військових: вони уникають низьких оцінок свого шлюбу, поки їхні чоловіки ризикують життям. Встановлено, що значущість усіх сфер сімейного життя (сексуальної, побутової, емоційної тощо) є нижчою у дружин військових, що свідчить про ситуативне знецінення функцій сім'ї на фоні екзистенційної загрози. Сім'ї військових демонструють гіршу адаптацію до умов війни. У молодих дружин військових переважає хаотичний тип сімейної адаптації, тоді як у дружин цивільних – ригідний (прагнення зберегти старі порядки попри зміни). Виявлено обернений зв'язок між задоволеністю шлюбом та рівнем емоційної залежності й невпевненості в собі у обох групах.

Результати дослідження можуть бути використані психологами в програмах підтримки родин діючих військовослужбовців та ветеранів, фокусуючись на розвитку автономності дружин, навичок дистанційної комунікації та механізмів взаємної емоційної підтримки, а також для розробки стратегій зміцнення резильєнтності родин військовослужбовців та оптимізації їхньої комунікації.

Ключові слова: задоволеність шлюбом, українські жінки, дружини військовослужбовців, сімейна адаптація, сімейна згуртованість, міжособистісна залежність, умови війни, психологічна підтримка.

The article is devoted to the urgent problem of the transformation of family relationships in Ukrainian society under the influence of full-scale military aggression. The authors analyze the psychological characteristics and dynamics of marital satisfaction in two groups of women: wives of military personnel and wives of civilian men. The purpose of the article is to analyze the results of an empirical study and compare the marital satisfaction of military wives and wives of civilian men, as well as to identify the factors affecting Ukrainian women's satisfaction with family relationships in conditions of prolonged military aggression. The study utilized a complex of psychodiagnostic tools: a marital satisfaction test, a family values scale, a family adaptation and cohesion evaluation scale, and an interpersonal dependency test.

The results of the study proved that the wives of military personnel receive less support from their husbands and more frequently report a deterioration in relationships compared to the wives of civilians. A tendency toward average marital satisfaction scores was found among military wives: they avoid low ratings of their marriage while their husbands are risking their lives. It was established that the significance of all spheres of family life (sexual, domestic, emotional, etc.) is lower among military wives, indicating a situational devaluation of family functions against the background of an existential threat. Military families demonstrate poorer adaptation to wartime conditions. A chaotic type of family adaptation prevails among young military wives, while a rigid type (the desire to preserve old orders despite changes) prevails among wives of civilians. An inverse relationship was identified between marital satisfaction and the level of emotional dependency and self-doubt in both groups.

The research results can be used by psychologists in support programs for the families of active military personnel and veterans, focusing on developing wives' autonomy, remote communication skills, and mechanisms for mutual emotional support, as well as for developing strategies to strengthen the resilience of military families and optimize their communication.

Key words: marital satisfaction, Ukrainian women, wives of military personnel, family adaptation, family cohesion, interpersonal dependency, wartime conditions, psychological support.

УДК 159.9.072.533

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.85.58>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Пирог Г.В.

к.філософ.н., доцент,
доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0002-5139-0286

Гавриловська К.П.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0001-5919-6421

Актуальність проблеми дослідження. Російсько-українська війна призвела до суттєвих змін у родинному житті українців через міграцію, роз'єднання, травматичний воєнний досвід тощо. Всі українські родини перебувають в умовах постійних загроз життю та здоров'ю, що впливає на благополуччя кожного з членів родини і на добробут родини в цілому. У великій кількості сімей один

або декілька членів вирушили на захист країни, що призвело не тільки до додаткової психологічної напруги, а й до вимушеної трансформації сімейних ролей і функцій, ускладнення у стосунках з членами родини, тощо. В більшості сімей військовослужбовців сімейна структура представлена батьком-військовослужбовцем «на фронті» і жінкою з дітьми, які проживають «в тилу». В таких

умовах дружини військових мають виконувати функції обидвох батьків, витримуючи подвійний фізичний, психологічний та емоційний тиск. Жінки в родинях, де чоловіки цивільні, також відчують збільшення навантаження, в першу чергу, психологічного – страх і переживання за життя і здоров'я членів родини під час постійної загрози для них, ризик руйнування домівки, невизначеність майбутнього, тощо. Відповідно, виникають питання щодо динаміки задоволеності шлюбом і сімейними стосунками жінок в таких умовах – чи зменшується вона, від чого залежить, чи є відмінності у задоволеності між дружинами військових і дружинами цивільних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для вивчення задоволеності жінок сімейними стосунками в умовах війни необхідно враховувати напрацювання з різних напрямів досліджень. Дослідження ґрунтуються на загальних засадах розуміння психологічних чинників задоволення шлюбом на різних етапах подружнього життя (О. Волошок [8], А. Іващенко [11]; Л. Котлова [12]), наукових розвідках зв'язку задоволеності сімейними стосунками з прив'язаністю (К. Гавриловська та ін. [9]; Г.Пирог, Ю. Горнович [16]), психосексуальними (Р. Федоренко [18]) і статево-рольовими аспектами шлюбу (А. Шпилевська [19]).

Важливими для нашого дослідження є результати наукових розвідок сімей військових, які показують, що у сім'ях ветеранів війни спостерігається вищий за звичайний рівень проблем функціонування (Н.К. Kang at al. [4]; S. Kimhi, H. Doron [5]). В українських дослідженнях розглядаються порушення здоров'я сім'ї демобілізованих військовослужбовців, що брали участь в російсько-українській війні (М. Маркова, Г. Росінський [13]), особливості адаптації і комунікації в сім'ях військовослужбовців в умовах війни (Г. Пирог, С. Удод [15]). Окремою проблематикою є психологічні дослідження дружин і партнерів ветеранів / військовослужбовців, в яких вивчаються питання їхнього психологічного благополуччя, травматизації і специфіки психологічної допомоги (R. Dekel at al. [1]; T. Francisković at al. [2]; M. Klarić at al. [6]; Н. Журавльова [10]).

Незважаючи на значну кількість досліджень даної проблеми, тема задоволеності подружніми стосунками в контексті російсько-української війни, що триває, залишається актуальною. Умови функціонування українських сімей в умовах довготривалої воєнної агресії є унікальними й потребують ретельного вивчення за-для розуміння впливу війни на сім'ю, її функціонування, можливостей відновлення. Для ефективних програм підтримки українських сімей необхідні дослідження сімейних стосунків у родинях військових і цивільних, у тому числі задоволеності жінок цими стосунками. Задоволеність подружніми стосунками під час війни є важливим аспектом вивчення інституту сім'ї в умовах соціальних криз і може слугувати індикатором родинного благополуччя.

Мета статті полягає в аналізі результатів емпіричного дослідження та порівнянні задоволеності шлюбом дружин військовослужбовців та дружин цивільних чоловіків, а також виявленні чинників задоволеності українських жінок сімейними стосунками в умовах тривалої воєнної агресії.

Дослідження проводилось у 2024 р., коли від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну пройшло 2 роки, і від початку російсько-української війни – 10 років. Загальна вибірка складала 133 жінки, з них – 50 дружин військовослужбовців та 83 дружини цивільних чоловіків. На момент дослідження у 80% дружин військових чоловіки перебували на фронті, у інших 20% – чоловіки були на ротації або після поранення. Вік учасниць дослідження – 21–60 років, з них віком до 30 років 58 жінок (24 – дружини військових і 34 – дружини цивільних чоловіків) і старше 30 років – 75 жінок (26 – дружини військових і 49 – дружини цивільних чоловіків).

В емпіричному дослідженні було використано наступні методики:

- авторська анкета – для визначення віку опитуваних жінок, статусу чоловіка (військовослужбовець чи ні), суб'єктивної оцінки наявності змін у подружньому житті та підтримки з боку партнера під час війни;

- тест задоволеності шлюбом – опитувальник для визначення типу шлюбу залежно від рівня задоволеності подружніми стосунками [14];

- шкала сімейних цінностей, яка дозволяє вивчити значущість різних сфер сімейного життя [17];

- опитувальник FACES-3 Д. Олсона та ін., призначений для оцінки сімейної адаптації та сімейної згуртованості [7];

- Тест міжособистісної залежності Р. Гірш-фільда [3].

Для обробки емпіричних даних у дослідженні було використано методи математичної статистики: міри центральної тенденції (середнє арифметичне) та мінливості (стандартне відхилення); метод ϕ («кутове перетворення Фішера»); t -критерій Ст'юдента для незалежних вибірок; коефіцієнт кореляції Пірсона.

Виклад основного матеріалу. Результати опитування жінок про **динаміку подружніх стосунків** під час війни за авторською анкетой показали:

- більшість дружин військовослужбовців вважають, що стосунки погіршилися (40%) або залишилися на тому ж рівні (32%);

- більшість дружин цивільних чоловіків вважають, що стосунки покращилися (42,17%) або залишилися на тому ж рівні (32,5%);

- молодші жінки (21-30 рр.) частіше, ніж старші (31+ рр.), вважають, що стосунки погіршилися, причому як серед дружин військовослужбовців, так і дружин цивільних чоловіків;

- старші жінки частіше, ніж молодші, вважають, що стосунки залишилися без змін, причому серед дружин цивільних чоловіків ця різниця більше.

– за методом F статистично значущих відмінностей в оцінках динаміки стосунків під час війни між дружинами військових і цивільних не виявлено.

Щодо наявності **підтримки з боку чоловіків** під час війни:

– дружини цивільних чоловіків вище оцінюють підтримку, ніж дружини військових (60% і 40% відповідно);

– у дружин цивільних чоловіків підтримка в різних вікових групах не відрізняється, а у військових є відмінності – молодші вище оцінюють підтримку (50%), ніж старші (30%);

За методом F («кутове перетворення Фішера») оцінки підтримки з боку чоловіка дружин цивільних чоловіків вище, ніж дружин військових, особливо у більш старших жінок, при $p \leq 0,05$.

Отже, за результатами анкетування дружини військових відчують менше підтримки з боку чоловіків, ніж дружини цивільних, на статистично значущому рівні. Також серед дружин військових більше тих, хто відчуває погіршення стосунків, хоча статистично значущих відмінностей з дружинами цивільних немає.

За результатами дослідження **задоволеності жінок власним шлюбом**, найбільша кількість дружин військових (34%) і дружин цивільних чоловіків (36,15%) оцінюють свої шлюби як «абсолютно благополучні», тобто мають дуже високий рівень задоволеності власним шлюбом. Крім «абсолютно благополучних» шлюбів, 28% дружин військових оцінюють свій шлюб як «скоріше неблагополучний», тобто вони трохи не задоволені шлюбом, і 12% – як «перехідний», тобто задоволеність має невизначений характер. Дружини цивільних чоловіків, крім «абсолютно благополучних» шлюбів, оцінюють свої шлюби як «неблагополучні» (15,66%) і «благополучні» (12,05%).

Узагальнення результатів показує, що дружини військових тяжіють до середньої (48%) та високої (40%) задоволеності шлюбом; низький рівень задоволеності шлюбом мають тільки 12% опитаних дружин військовослужбовців і все вони відносяться до вікової категорії 21-30 рр.

Існують деякі вікові відмінності у задоволеності шлюбом дружин військовослужбовців:

– кількість жінок з низьким рівнем задоволеності більша серед молодших жінок, ніж серед старших;

– кількість жінок з високим рівнем задоволеності більша серед старших жінок, ніж серед молодших;

– у молодших дружин військових переважає середній рівень задоволеності, у старших – високий і середній;

– відмінності у показниках задоволеності шлюбом між жінками 21-30 років і жінок старше 30 років за t -критерієм Ст'юдента є статистично значущими ($t_{\text{емп}} = -3.13, p \leq 0.01$).

У дружин цивільних чоловіків переважає високий рівень задоволеності шлюбом (48,2%); серед

старших жінок їх більше, ніж серед молодших. З низьким рівнем задоволеності шлюбом – 26,5% опитаних дружин цивільних чоловіків; з середнім рівнем задоволеності – 25,3%, серед них більше молодших жінок, ніж старших. Статистично значущих відмінностей у показниках задоволеності шлюбом між жінками 21–30 років і жінок старше 30 років немає.

Отже, серед дружин військових більше, ніж серед дружин цивільних, жінок з середнім рівнем задоволеності, а серед дружин цивільних – з високим і низьким. Аналіз відмінностей у задоволеності шлюбом між групами дружин військових і дружин цивільних за t -критерієм Ст'юдента показав, що відмінності не є статистично значущими. Бачимо тенденцію, що жінки цивільних дають більш визначені оцінки задоволеності власним шлюбом, в тому числі низькі, тоді як дружини військових тяжіють до середніх оцінок, як би «соромляться» надавати низькі оцінки власному шлюбу під час відсутності чоловіків, які ризикують власним життям і здоров'ям, захищаючи батьківщину.

Результати дослідження **значущості сфер подружнього життя** за «Шкалою сімейних цінностей» показали, що у вибірці дружин військових є деякі вікові відмінності, які статистично не значимі:

– Для жінок віком до 30 років ієрархія сімейних цінностей наступна: Сексуальні стосунки, Господарсько-побутова сфера, Професійні інтереси, Батьківські обов'язки, Привабливість партнера, Емоційна підтримка;

– Для жінок старше 30 років: Професійні інтереси та Емоційна підтримка, Привабливість партнера, Сексуальні стосунки, Господарсько-побутова сфера, Батьківські обов'язки.

Для вибірки дружин цивільних залежно від віку ієрархії сімейних цінностей відрізняються, але вікові відмінності також не є статистично значущими:

– Для жінок віком до 30 років: Емоційна підтримка, Професійні інтереси та Привабливість партнера, Господарсько-побутова сфера і Батьківські обов'язки, Сексуальні стосунки;

– Для жінок старше 30 років: Господарсько-побутова сфера, Професійні інтереси, Сексуальні стосунки, Емоційна підтримка та Привабливість партнера, Батьківські обов'язки.

У дружин військових середні оцінки значущості всіх сфер сімейного життя нижче, ніж у дружин цивільних, і ці відмінності, за t -критерієм Ст'юдента, є статистично значущими на рівні $p \leq 0.01$ (2.6404). Найбільше відмінностей – у значимості для сімейного життя емоційної підтримки ($t = -3.71314$), господарсько-побутової сфери ($t = -3.4674$), привабливості чоловіка ($t = -3.4674$). Найменше відмінностей – у значимості для шлюбу сексуальних стосунків ($t = -2.70329$) і батьківських обов'язків ($t = -3.10751$).

Аналіз зв'язків значимості сфер подружнього життя і задоволеності шлюбом під час війни за кое-

фіцієнтом кореляції Пірсона (r -Пірсона) показав їх відсутність для обох досліджуваних вибірок – дружин військових і дружин цивільних чоловіків.

Отже, за результатами порівняння сімейних цінностей дружини військових в цілому надають всім досліджуваним сферам сімейного життя менше значення, ніж дружини цивільних чоловіків. Це може свідчити про знецінення сімейних функцій для жінок, чиї чоловіки знаходяться на фронті, коли конкретні сімейні функції втрачають свою цінність у порівнянні з вірогідністю втрати чоловіка на війні. В системі сімейних цінностей домінують господарсько-побутова і професійна сфери, що свідчить про спрямованість українських жінок на активну діяльність. Задоволеність шлюбом досліджуваних українських жінок не пов'язана зі значущістю конкретних сфер функціонування сімейної системи і, можна припустити, що це обумовлено умовами війни як соціальної та екзистенційної кризи.

За результатами вивчення **сімейної адаптації** за методикою FACES-3 Д. Х. Олсона та ін.:

- Екстремально високе середнє значення отримала вибірка молодих дружин військових (сер.зн.=40,65), що свідчить про переважання хаотичного типу сімейної адаптації в цій категорії жінок;

- В молодих дружин цивільних чоловіків навпаки – рівень адаптації найнижчий з досліджуваних (сер.зн.=19,3), що свідчить про переважання ригідного типу сімейної адаптації в цій категорії жінок. Тобто опитані молоді дружини цивільних чоловіків намагаються зберегти тип стосунків, який склався раніше, не зважаючи на зміни умов життя під час війни;

- Адаптація в групі старших за віком дружин військових (сер.зн.=20,8) нижча за групу старших дружин цивільних (сер.зн.=26,2);

- Найбільш адаптованими є підгрупа старших дружин цивільних чоловіків (26,2), тобто досліджувані дружини цивільних чоловіків старше 30 років та їхні сім'ї найбільш ефективно адаптуються до умов війни.

За результатами вивчення **сімейної згуртованості** за методикою FACES-3:

- Показники всіх підгруп нижче за середні значення від авторів методики;

- Середні значення в підгрупах дружин військових (28,8 і 27,4) відповідають показникам «роз'єднаних» сімей;

- Найвищі показники у дружин цивільних чоловіків і відповідають показникам «розділених» сімей, причому у старших жінок (сер.зн.=34,25) вони вище, ніж у молодших (сер.зн.=32,9);

Аналіз відмінностей у показниках сімейної адаптації та сімейної згуртованості між дружинами військових і дружинами цивільних за t -критерієм Ст'юдента показав, що сімейна адаптація відрізняється на статистично значущому рівні ($t=3.42$, $p\leq 0.01$), а показники сімейної згуртованості – ні ($t=-1.99$).

Аналіз зв'язків сімейної адаптації та сімейної згуртованості із задоволеністю шлюбом показав

їх відсутність для дружин військових. У дружин цивільних чоловіків виявлений статистично значущий слабкий прямий зв'язок між задоволеністю шлюбом і сімейною згуртованістю ($r_{\text{емп.}}=0.27644$). Тобто можна припустити, що в умовах війни як соціальної та екзистенційної кризи, постійних загроз життю та здоров'ю, задоволеність шлюбом українських жінок не пов'язана із сімейною адаптацією. Згуртованість сім'ї має деяке значення для задоволеності шлюбом тільки для дружин цивільних чоловіків, які проживають разом зі своїми сім'ями; для дружин військових, які віддалені від своїх сімей, задоволеність шлюбом і згуртованість не пов'язані.

Отже, за оцінками опитаних жінок сім'ї, де чоловіки воюють, адаптувались до умов війни гірше, ніж сім'ї з цивільними чоловіками. Найскладніше адаптувались жінки до 30 років – у молодих дружин військових переважає хаотичний тип, тобто занадто сильна реакція на зовнішні зміни, відсутність стабільності в сімейних стосунках, а у молодих дружин цивільних чоловіків переважає ригідний тип, тобто прагнення зберегти сімейні стосунки не зважаючи на зміни, обумовлені війною. Сімейна згуртованість очима дружин цивільних чоловіків трохи вище, ніж військових, але це на рівні тенденції. Задоволеність шлюбом українських жінок не пов'язана із адаптацією; згуртованість сім'ї має значення для задоволеності шлюбом тільки для дружин цивільних чоловіків.

За результатами вивчення **міжособистісної залежності** за методикою Гіршфілда, у обох категоріях українських жінок переважають показники середнього рівню, найбільш виражені – «Залежність в стосунках» та «Емоційна опора на інших», найменш – «Спрямованість на автономність».

У дружин військових менше, ніж у дружин цивільних чоловіків, проявляються показники «Емоційна опора на інших» (сер.зн.= 38,2 і 38,74 відповідно) і «Залежність в стосунках» (сер.зн.= 41,8 і 42,47 відповідно), а показники «Невпевненість в собі» (сер.зн.= 31,5 і 30,88 відповідно) і «Спрямованість на автономність» (сер.зн.= 27,9 і 27,16 відповідно), навпаки, вище, але відмінності не є статистично значущими. Можна припустити, що дружини військовослужбовців в більшій мірі зазнали повної чи часткової зміни звичного побуту та життєдіяльності, тому стають більш автономними, при цьому менш емоційно залежними від партнера і менш впевненими.

Аналіз зв'язків міжособистісної залежності із задоволеністю шлюбом показав їх наявність на статистично значущому рівні. У дружин військових тісний обернений зв'язок ($p\leq 0,05$) є між задоволеністю шлюбом та показниками «Емоційна опора на інших» ($r_{\text{емп.}}=-0.76065$), «Невпевненість в собі» ($r_{\text{емп.}}=-0.77252$), «Залежність в стосунках» ($r_{\text{емп.}}=-0.77114$), тобто чим більше дружини військових емоційно залежні від партнера та непевні в собі, тим менш вони задоволені шлюбом.

У дружин цивільних чоловіків виявлений помірний обернений зв'язок ($p \leq 0,05$) між задоволеністю шлюбом та показниками «Емоційна опора на інших» (ремп. $=-0.33185$), «Невпевненість в собі» (ремп. $=-0.36446$), «Спрямованість на автономність» (ремп. $=-0.35457$), тобто чим більше дружини цивільних чоловіків емоційно спираються на партнера, невпевні в собі або автономні, тим менш вони задоволені шлюбом.

Отже, за результатами дослідження міжособистісної залежності дружини військовослужбовців більш автономні, менш залежні і менш впевнені, ніж дружини цивільних чоловіків. Виявлений статистично значущий обернений зв'язок задоволеності шлюбом із міжособистісною залежністю: під час війни менш задоволені шлюбом залежні в стосунках дружини військових та автономні дружини цивільних чоловіків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз результатів емпіричного дослідження задоволеності українських жінок сімейними стосунками в умовах війни дозволяють зробити висновки:

– дружини військових відчувають менше підтримки з боку чоловіків, ніж дружини цивільних, також серед дружин військових більше тих, хто відчуває погіршення стосунків;

– у дружин військових нижче показники задоволеності шлюбом. Жінки цивільних дають більш визначені оцінки задоволеності власним шлюбом (високі та низькі), тоді як дружини військових не надають низьких оцінок власному шлюбу під час відсутності чоловіків, які ризикують власним життям і здоров'ям, захищаючи батьківщину;

– значимість сімейних сфер більш висока для дружин цивільних чоловіків у порівнянні з дружинами військових. Значущість сімейних цінностей не пов'язана зі задоволеністю шлюбом українських жінок;

– за оцінками жінок сім'ї, де чоловіки воюють, адаптувались до умов війни гірше, ніж сім'ї з цивільними чоловіками. Найскладніше адаптувались жінки до 30 років – у молодих дружин військових переважає хаотичний тип, а у молодих дружин цивільних чоловіків – ригідний тип адаптації. Рівень сімейної адаптації не пов'язаний із задоволеністю шлюбом українських жінок;

– сімейна згуртованість очима дружин цивільних чоловіків вище, ніж військових. Згуртованість сім'ї має значення для задоволеності шлюбом тільки для дружин цивільних чоловіків;

– дружини військовослужбовців більш автономні, менш залежні і менш впевнені, ніж дружини цивільних чоловіків. Емоційна залежність від інших людей та невпевненість у собі негативно впливають на задоволеність шлюбом українських жінок. Під час війни менш задоволені шлюбом залежні в стосунках дружини військових та автономні дружини цивільних чоловіків.

Одержані результати дослідження задоволеності жінок подружніми стосунками можуть бути

використані психологами в програмах підтримки родин діючих військовослужбовців та ветеранів, а також для розробки стратегій зміцнення резильєнтності родин військовослужбовців та оптимізації їхньої комунікації. Психологічна робота з дружинами військовослужбовців має бути орієнтована на розвиток здатності до адаптації, стресостійкості, автономності, навичок дистанційної комунікації та механізмів взаємної емоційної підтримки як з партнером-військовим, так і в межах родини за-для створення підтримуючих стосунків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dekel R. et al. Secondary traumatization of partners of war veterans. New York: The role of boundary ambiguity. 2016. P. 63–71. DOI: 10.1037/fam0000163
2. Francisković T. et al. Secondary traumatization of wives of war veterans with posttraumatic stress disorder. *Croat Med J.* 2007. No. 48(2). P. 177–184.
3. Hirschfeld R. et al. Interpersonal Dependency Inventory [Database record]. APA PsycTests. 1977.
4. Kang H. K. et al. Post-Traumatic Stress Disorder and Chronic Fatigue Syndrome-like Illness among Gulf War Veterans: A Population-Based Survey of 30,000 Veterans. *Am. J. Epidemiol.* 2003. No. 157(2). P. 141–148. doi: 10.1093/aje/kwf187
5. Kimhi S., Doron H. Conscripted without Induction Order: Wives of Former Combat Veterans with PTSD Speak. *Psychology* 2013. Vol.4, No.3. P. 189–195. <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2013.43029>
6. Klarić M. et al. Psychiatric and health impact of primary and secondary traumatization in wives of veterans with posttraumatic stress disorder. *Psychiatr Danub.* 2012. P. 280–286.
7. Olson D. H. et al. "Faces III": Family Adaptability & Cohesion Evaluation Scales, Family Social Science. St. Paul: University of Minnesota. 1985.
8. Волошок О. В. Соціально-психологічні чинники задоволеності шлюбом осіб періоду ранньої дорослості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2019. Вип. 3. С. 122–128. DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-3-17
9. Гавриловська К., Пирог Г., Паламар А. Особливості сімейної взаємодії осіб із різними типами прив'язаності. *Журнал соціальної та практичної психології.* 2024. № 3. С. 50-55. <https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-8>
10. Журавльова Н. Ю. Особливості вторинної травматизації у дружин ветеранів війни: орієнтири психологічної допомоги. *Актуальні проблеми психології.* 2018. № 3. С. 124–153.
11. Іващенко А.І., Тітова А.В. психологічні чинники задоволеності шлюбом. *Габітус.* 2023. Випуск № 54. С. 116–120. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>
12. Котлова Л. О., Саух І. Д. Психологічні чинники задоволення шлюбом на різних етапах подружнього життя. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2019. Випуск 1. С. 223–228. DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-3-17
13. Маркова М. В., Росінський Г. С. Порушення здоров'я сім'ї демобілізованих військовослужбовців-учасників АТО: психопатологічний, психологічний,

психосоціальний і сімейний виміри проблеми. *Український вісник психоневрології*. 2018. Том 26, випуск 1 (94). С. 78–82.

14. Мушкевич М. І. та ін. Психологія молоді сім'ї. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.

15. Пирог Г. В., Удод С. Ю. Вплив комунікації в сім'ях військовослужбовців та адаптація в родині військових під час воєнних дій в Україні та США. *Science and innovation of modern world*. London, United Kingdom. 2023. Рр. 417–422.

16. Пирог Г., Горнович Ю. Особливості зв'язку прив'язаності та задоволеності партнерськими стосунками в юнацькому та зрілому віці. *Психологічні дослідження : наукові праці викладачів та студентів*

соціально-психологічного факультету. Випуск 15. Житомир, 2022. С. 27–30.

17. Портницька Н. Ф., Тичина І. М. Базові методики до курсу "Етика і психологія сімейних стосунків". *Професійно-орієнтовані завдання з психології*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 92–100.

18. Федоренко Р. П. Психологічний аналіз подружніх взаємин на різних стадіях функціонування сім'ї : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 332 с.

19. Шпилевська А. А. Статеворольова диференціація як фактор задоволеності подружжя шлюбом. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2014. Т. 22. Вип. 20. С. 97–107.

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026